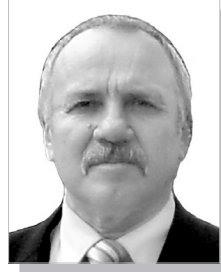

ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ

GEOGRAPHICAL INDICATING OF ORIGIN OF AGROFOOD PRODUCTS: EUROPEAN EXPERIENCE AND NATIONAL PROSPECTS

Дмитро КРИСАНОВ,
доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
та прогнозування НАН України», Київ

Dmytro KRYSANOV,
Doctor of Economics,
Public Institution «Institute for Economics
and Forecasting, Ukrainian NAS», Kyiv

СУТНІСТЬ проблеми. Географічні зазначення походження товару – це термін, який відображає прямий зв'язок між певним товаром і конкретним місцем його виробництва. Назва географічного місця використовується як позначення в назві товару, й за цим приховується комплекс різнопланових та різносторонніх характеристик (властивостей, якостей, репутації), які певним чином відрізняють його від інших однойменних виробів. За допомогою маркування географічного походження споживач може дізнатись про місце походження сировини та місце і способи (технології) виробництва продукції.

Географічні зазначення (далі ГЗ) походження товарів поряд із комерційними найменуваннями, торговельними марками та іншими знаками для товарів і послуг є об'єктами інтелектуальної власності країни або зв'язаними з нею, і підлягають правовій охороні та правовому захисту. Найповніше уявлення стосовно використання географічних зазначень у міжнародній та вітчизняній практиці надає наступна статистика. В ЄС на початок 2000 року згідно з Положенням № 2081/92 було зареєстровано 518 ГЗ та вказівок про походження для сільськогосподарських продуктів та харчової продукції. При підготовці проекту Угоди про асоціацію Україна-ЄС у додаток XXII-C [1] до неї було включено 826 ГЗ сільськогосподарської та харчової продукції із 21 країни, а нині в ЄС-27 нараховують їх понад 4 тис. Але в Україні зареєстровано лише 20 ГЗ, з них – 13 українських (у т.ч. 7 – це ГЗ вина), 4 – походження з РФ, 2 – походження з Італії. Вітчизняні ГЗ включають деякі мінеральні води, які в ЄС не підпадають під їх юрисдикцію.

Отже, ГЗ походження сільськогосподарських продуктів і харчової продукції активно використовуються в країнах – членах ЄС як важливий та ефективний інструмент індивідуалізації та впізнаваності виробників з метою привернення підвищеної уваги споживачів до своїх продовольчих товарів та закріплення як постійних покупців на перспективу. У зв'язку з цим зазначена складова посилення конкурентних позицій вітчизняних виробників та агропродовольчої продукції потребує більш прискіпливого аналізу з урахуванням зарубіжного досвіду та опрацювання пропозицій, спрямованих на розширення використання цього об'єкту інтелектуальної власності.

Зважаючи на підвищений інтерес України до цього напрямку адап-

тації вітчизняного законодавства щодо інституційно-нормативної бази ЄС, у червні ц.р. Європейською комісією з технічної допомоги й обміну інформацією згідно з Програмою TAIEX спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України було проведено спеціальний семінар. Його мета – висвітлення, роз'яснення та обговорення європейського досвіду в управлінні маркуванням географічного походження сільськогосподарської та харчової продукції, алкогольних напоїв і вина; створення, впровадження та дотримання нормативно-правової бази з питань маркування географічного походження; приведення законодавства України у відповідність до норм і стандартів ЄС, що регулюватимуть назви, які позначатимуть ГЗ походження продукції, її ідентифікацію, характеристики та особливості; вдосконалення механізмів набуття прав на використання маркування ГЗ походження, його реєстрації та сертифікації; заходів популяризації продукції з ГЗ; надання правового захисту відповідного ГЗ походження продукції. Також обговорювалися: досвід використання географічного маркування в країнах ЄС; проблеми захисту прав щодо використання ГЗ на міжнародному рівні; питання громадського права на маркування географічного походження; заборона імітації у маркуванні назв продукції; заборона

зазначення місця виробництва за відсутності сертифікату на маркування географічного походження та його заміни на кодові позначення; переваги й недоліки при впровадженні ГЗ для України [2]. На семінарі були заслухані доповіді експертів із Болгарії, Іспанії, Португалії, Франції та України. Участь автора в семінарі, аналіз вітчизняного й зарубіжного законодавства у сфері географічної ідентифікації агропродовольчої продукції та його застосування в ЄС дозволило систематизувати основні складові цього інструменту боротьби з недобросовісною конкуренцією та імітацією ГЗ на продовольчих ринках, а також обґрунтувати відповідні пропозиції для нашої країни.

РЕТРОСПЕКТИВА проблеми «місце-товар» та його нормативно-правова регламентація в ЄС та Україні. Проблема ідентифікації певного (географічного) місця виробництва конкретної продукції пов'язана з необхідністю унеможливлення підробки товарів за географічною ознакою, якістю, тобто ключовими (споживчими) характеристиками, їх сприйняття конкретними споживачами, виробленням правил застосування та охорони. Ця проблема набула

Систематизовано законодавчу базу у сфері географічних зазначень походження товарів та їх роль у забезпеченні добросовісної конкуренції. Узагальнено досвід країн – членів ЄС щодо правової легалізації, висвітлено принципи відмінності між різними видами вказівок місць виробництва агропродовольчої продукції. Розкрито географію їх поширення та економічну ефективність використання як інструменту в конкурентній боротьбі за прихильність і закріплення споживачів. Висвітлено причини мізерної розповсюдженості зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження агропродовольчої продукції в Україні. Розроблено пропозиції, спрямовані на виявлення якісних харчових продуктів вітчизняного виробництва, які заслуговують на закріплення за ними статусу об'єкта інтелектуальної власності, а також нарощування їх випуску й підвищення конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх продовольчих ринках.

A legislative base in the field of the geographical indicating of origin of commodities and their role are systematized in providing of fair competition. Experience of EU member states is generalized in relation to legal legalization and fundamental differences are reflected between the different types of indication of places of production of agrofood goods. Geography of their distribution and economic efficiency of using are revealed as the instrument in competitive fight for customer retention and inducement are manifested. Reasons of little prevalence of the registered competent indicating of agrofood products origin in Ukraine are revealed. The suggestions aimed at identification of high-quality food products of home production, that deserve being fixed as intellectual property item, and also rising of their producing and competitiveness increasing on internal and external food markets are worked out.

певного поширення ще на початку XIX століття, а вже наприкінці його була прийнята перша міжнародна угода. Нині їх перелік поважний, але в основі всіх наступних поставлені чотири базові міжнародні угоди з питань охорони промислової власності, а також багатосторонні угоди, зокрема:

□ **Паризька конвенція про охорону промислової власності, прийнята в 1883 році, нині включає близько 150 країн, Україна її не підписувала;**

□ **Мадридська угода про припинення неправдивих або таких, що вводять в оману зазначень надходження товарів, 1891 рік;**

□ **Лісабонська угода про найменування місць походження та їх міжнародну реєстрацію, 1958 рік;**

□ **Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода TRIPS), 1994 рік;**

□ **багатосторонні угоди: а) ЗВТ – зона вільної торгівлі; б) поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі – ПВЗВТ.**

Міжнародне законодавство у сфері охорони інтелектуальної власності, її патентування, власності й використання, правового захисту та відповідальності за порушення або ж самовільне привласнення користування набуло розвитку наприкінці 90-х років унаслідок активізації інтеграційних процесів і зовнішньоекономічної діяльності, збільшення випадків підробок та омани споживачів. Нині міжнародне законодавство у цій сфері перевищує два десятки нормативних актів і постійно удосконалюється. Особливо ця проблема актуальна для країн, які виробляють однойменну продукцію: фрукти, овочі, вина, алкогольні напої, молочні та м'ясні продукти тощо.

Особливого розвитку законодавча база у сфері географічних зазначень (вказівок) та охорони інтелектуальної власності набула в Євросоюзі у зв'язку з його активним розширенням та виходом продукції нових країн-членів на європейські ринки. Серед них найбільш значущі:

□ **Регламент Ради (ЄС) № 1601/1991 «Про загальні правила визначення, опису та презентації ароматизованих вин, напоїв на базі ароматизованих вин та коктейлів ароматизованих винних продуктів та правила її застосування»;**

□ **Регламент Ради ЄС № 2081/1992 «Про захист географічних зазначень та найменувань походження сільськогосподарських продуктів та продовольчих товарів»;**

□ **Регламент Ради ЄС № 1493/1999 «Про спільну організацію ринку вина»;**

□ **Регламент Ради ЄС № 510/2006 «Про охорону географічних зазначень та найменувань походження сільськогосподарської продукції і продуктів харчування та правила її застосування»;**

□ **Регламент Ради ЄС № 1234/2007 «Про заснування спільної організації сільськогосподарських ринків та конкретні положення, що стосуються деяких видів сільськогосподарської продукції і правила її застосування з урахуванням змін, внесених Регламентом Ради ЄС № 494/2009»;**

□ **Регламент Європейського Парламенту та Ради № 110/2008 «Про визначення, опис, презентацію, маркування та захист географічних зазначень спиртних напоїв та скасування Регламенту Ради (ЄС) № 1576/1989 і правила її застосування»;**

□ **Регламент Європейського Парламенту та Ради № 1169/2011 «Про надання споживчій інформації про харчові продукти без клейковини та з низьким вмістом даної речовини, що вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 1924/2006 і № 1925/2006 Європейського Парламенту та Ради»;**

□ **Регламент Європейського Парламенту та Ради № 1151/2012 «Про визначення, опис, презентації, маркування та охорону географічних зазначень»;**

□ **Регламент Ради ЄС № 1308/2013 «Про визначення, опис, презентації, маркування та охорону географічних зазначень вина».**

Необхідно підкреслити, що законодавча робота в Євросоюзі стосовно зазначеної складової інтелектуальної власності триває, і цьому передують вагомі причини, а також склалися відповідні передумови:

□ активізація використання ГЗ зумовлена розширенням кордонів ЄС (підписання угод про асоціацію з Грузією, Молдовою та Україною) та проведенням відповідної роботи у законодавчій сфері;

□ поширення серед суб'єктів господарської діяльності настроїв стосовно економічної доцільності виявлення специфічних споживчих характеристик сільськогосподарської продукції та/або вироблених (з неї) продовольчих товарів, пов'язаних з особливостями певного географічного району, а також їх закріплення (правового) у відповідних ГЗ. Для продуцентів ГЗ виконують різноманітні навантаження та функції, зокрема: ідентифікації виробника та продукції на ринку однойменних товарів, інформаційно-рекламної, гарантійно-охоронної, економічної, інструменту посилення конкурентоспроможності продукту тощо;

□ вагоме збільшення кількості ГЗ та їхньої споживчої ідентифікації супроводжувалося розширенням кола учасників, причетних до їх виявлення та уточнення меж території поширення, розробленням специфікацій та занесенням до національного реєстру об'єктів інтелектуальної власності;

□ значне розширення спектру назв продуктів та знаків ГЗ їх походження має своїм наслідком зростання імовірності повторення найменувань продукції повністю або ж частково. Задля недопущення таких випадків необхідно постійно проводити відповідну законотворчу роботу та запроваджувати сучасні методи реєстрації таких об'єктів інтелектуальної власності, а також ведення їх реєстру не тільки в країнах походження, але й безпосередньо в європейському та міжнародному економічному просторі.

Законодавча база України включає такі нормативно-правові акти:

□ **Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» (від 16.06.1999 р. № 752-XIV);**

□ **Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР);**

□ **Закон України «Про виноград та виноградне вино» / Стаття 8. Вина контрольованих найменувань за походженням (від 16.01.2005 р. № 2662-IV);**

□ **Цивільний Кодекс України / Книга четверта. Право інтелектуальної власності. Глава 45. Право інтелектуальної власності на географічні зазначення/ (від 16.01.2003 р. № 435-IV);**

□ **Господарський Кодекс України / Стаття 33. Неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання/ (від 16.01.2003 р. № 436-IV);**

□ **розпорядження Кабінету Міністрів України «Про спеціально уповноважені органи для визначення та контролю особливих властивостей та інших характеристик товарів» (від 23.04.2001 р. № 149-р);**

□ **наказ Міністерства освіти і науки України «Положення про Перелік видових назв товарів» (від 12.12.2000 р. № 583);**

□ **наказ Міністерства освіти і науки України «Положення про Державний реєстр України назв місць походження та географічних зазначень походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів» (від 13.12.2001 р. № 798).**

Важливо підкреслити, що у вітчизняному законодавстві розмежовують два поняття [3]:

□ **просте зазначення походження товару (не підлягає реєстрації);** наприклад: ковбаса «Українська», сир «Пирятинський класичний»;

□ **кваліфіковане зазначення походження товару** об'єднує два терміни: назва місця походження (МП) товару + географічне зазначення (ГЗ) походження товару, що *підлягає реєстрації*; наприклад: коньяк «Таврія»; вина сухі «Балаклава», «Магарач», «Меганом»; вина ігристі «Новий Світ»; мінеральна вода «Миргородська».

Зазначимо, що згідно із Законом України «Про охорону прав на зазначення походження товарів», ст. 1 у визначеннях «**назви місця походження**» і «**географічного зазначення походження**» **товару** різниця не зрозуміла навіть для фахівців, а тому доцільно було б деталізувати прикметні ознаки та розкрити їх у специфікаціях сільськогосподарської та харчової продукції.

Оскільки кваліфіковані зазначення походження товарів є об'єктом інтелектуальної власності, то у зв'язку з цим виникають права на їх використання. Правова охорона кваліфікованих зазначень походження товарів виникає при проведенні їх реєстрації в Державній службі інтелектуальної власності та засвідчується видачею відповідного свідоцтва, яке діє протягом десяти років від дати подання заявки на його реєстрацію.

Що стосується права реєстрації кваліфікованих зазначень походження товарів, то згідно із національним законодавством [4] його мають:

□ **особа (група осіб), що виробляють в заявленому місці товар, особливі властивості, певні якості, репутація та/або інші характеристики якого пов'язані із зазначеним географічним місцем;**

□ **асоціації споживачів;**

□ **установи, що мають безпосереднє відношення до випуску чи вивчення відповідних продуктів, виробів, технологічних процесів та/або зазначених географічних місць.**

Заявка на реєстрацію подається на одне зазначення походження товарів і повинна містити:

□ **заяву про реєстрацію назви місця походження товару чи географічного зазначення походження товару та/або права на використання зареєстрованого відповідного кваліфікованого зазначення походження товару з відомостями про заявника та його адресу;**

□ **заявлену назву місця походження товару або заявлене географічне зазначення походження товару;**

□ **назву товару, для якого заявник просить зареєструвати вказане зазначення походження товару та/або права на використання зареєстрованого відповідного кваліфікованого зазначення походження товару;**

□ **назву та межі географічного місця, де виробляється товар і з яким пов'язуються особливі властивості, певні якості або інші характеристики товару;**

□ **опис особливих властивостей товару, певних якостей, репутації або інших характеристик товару;**

□ **дані щодо використання заявленого кваліфікованого зазначення походження товару на етикетці та при маркуванні товару;**

□ **дані про взаємозв'язок особливих властивостей, певних якостей, репутації або інших характеристик товару з природними умовами та/або людським фактором вказаного географічного місця.**

Повноваження щодо визначення та контролю особливих властивостей, певних якостей та інших характеристик товарів покладено в Україні на:

□ **Міністерство аграрної політики і продовольства – щодо товарів сільськогосподарського виробництва;**

□ **Міністерство культури – щодо виробів художніх народних промислів;**

□ **Державне агентство земельних ресурсів – щодо визначення меж географічних місць, з якими пов'язані особливі властивості, певні якості та інші характеристики товарів;**

□ **Міністерство охорони здоров'я – щодо продуктів харчування, продовольчої сировини та мінеральних природних вод.**

Зареєстрована назва місця походження товару або зареєстрованого географічного зазначення походження товару заноситься до Державного реєстру України назв МП та ГЗ походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів. Реєстрація права на використання квалі-

фікованого зазначення походження товару згідно із національним законодавством включає механізм його правової охорони в обсягах, що зафіксовані у свідоцтві характеристиками товару та межами вказаного географічного місця. Власник свідоцтва на зареєстроване кваліфіковане зазначення походження товару має право на його використання, недопущення неправомірного використання особами, які не мають на це права, та вимагати відшкодування матеріальної та моральної шкоди від осіб, що порушили його права. Заявка на реєстрацію в іноземній державі кваліфікованого зазначення походження товару, пов'язаного з географічним місцем на території України, може бути подана тільки після його реєстрації в Україні.

ВИМОГИ законодавства Євросоюзу та процедури для отримання ГЗ походження сільськогосподарської і харчової продукції. У країнах Європи і світу вже протягом століття, особливо активно в останні чверть віку, проблема ГЗ для продовольчої продукції набула пріоритетного значення, оскільки центр ваги в продуктовому ланцюжку «з поля (ферми) до столу» змістився від її виробництва до реалізації. Це зумовлено тим, що:

□ запровадження сучасних технологій вирощування аграрної сировини та виробництва харчової продукції значною мірою уніфікувало та стандартизувало показники її безпечності та якості, а також обмежило їх різноманітність певним набором сортів, ґатунків та категорій;

□ поширення заміників натуральних компонентів, використання біологічно активних добавок і хімічних аналогів природних нутрієнтів, технологічних наповнювачів викликало у споживачів потребу до урізноманітнення смаків і запитів стосовно безпечної та високоякісної продовольчої продукції, особливо ексклюзивних харчових продуктів, що спонукає до нарощування обсягів її виробництва та споживання;

□ зростання доходів населення дозволяє все більшому контингенту споживачів реалізувати свої смаки та уподобання в ексклюзивній харчовій продукції, і це є спонукальним чинником для виробників щодо виявлення та закріплення (маркування) специфічних споживчих якостей їхньої продукції на продовольчих ринках.

Нині в ЄС виокремлено та ідентифіковано такі основні види якісних характеристик сільськогосподарської та харчової продукції, серед яких специфічне місце належить захищеним географічним зазначенням:

1. PDO (Protected Designation of Origin) – захищене зазначення походження – (Продукт, тісно пов'язаний з його територією);

2. PGI (Protected Geographical indication) – захищене географічне зазначення – (Продукт, пов'язаний з його територією);

3. TSG (Traditional Specialities Guaranteed); (A traditional product) – (Традиційний продукт); (Традиційні методи гарантії виробництва і дотримання рецептур);

4. Optional Quality Terms («mountain product»; «product of island farming») – (Необов'язкові якісні терміни: гірський продукт, продукт острівного сільського господарства);

5. Organic farming (A method a production which is protective for environment and animal welfare) – (Органічне сільське господарство: метод виробництва, який є захисним для добробуту довкілля і тварин);

6. Label Rouge (A high quality product) – (Етикетка Руж: високоякісний продукт).

Зазначимо, що в ЄС маркування географічного походження регулюється [5] нормативно-правовими актами **№1151/2012, 110/2008, 1308/2013, 1169/2011, 882/2004, 2005/29/EC**, європейським стандартом **EN45011** та **системами сертифікації: PDO** (визначає регіон виробництва продукції, її характеристику, фактори виробництва), **PGI** (визначає регіон виробництва продукції та допускає її виробництво в інших регіонах з використанням сировини та традиційної технології місця походження), **TSG** (визначає регіон виробництва продукції, її рецептуру, традиції та технології виробництва), **GI** (визначає колективне право на географічне зазначення).

Із загальної кількості географічних зазначень майже третина (1334 ГЗ) становлять географічні вказівки стосовно території, на якій виробляється вино. Серед країн, що використовують вищезгаданий об'єкт промислової інтелектуальної власності, на 1-му місці Франція (450 од. – 33,7%), далі – Італія (412 од. – 30,9%), Іспанія (111 од. – 8,3%), Португалія (69 од. – 5,2%). Крім того, зареєстровано 327 ГЗ (8% від загального числа зареєстрованих), які стосуються алкогольних напоїв на спиртовій основі.

Згідно з Договором про функціонування Європейського Союзу (від 30.03.2010) політика якості (стаття 39.1) є одним з інструментів реалізації цілей Спільної аграрної політики. Для їх досягнення запроваджуються спільні заходи, що сприяють підвищенню безпеки та якості агропродовольчої продукції, розширенню ареалу й збільшенню обсягів її споживання. Важливу роль у цьому відіграють географічні зазначення (GI), серед яких найбільш поширеними та захищеними є **PDO / PGI / TSG**.

За оцінками європейських експертів, зазначені вказівки вступають та сприймаються:

- як засіб ідентифікації продукції на ринку;
- символізують якість та різноманітність сільськогосподарської і харчової продукції;
- як індикатор, згідно з яким обслуговуються виробники продукції та її дистриб'ютори;
- гарантують справедливий винагороду для виробників;
- забезпечують високий рівень захисту (в ЄС; на міжнародному рівні; закріплюють повагу до прав на інтелектуальну власність);
- підсилюють інструменти захисту культурної та гастрономічної спадщини.

Європейські джерела свідчать [6]: у Міжнародному бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності (МБ ВОІВ) було зареєстровано 1184 ГЗ (за винятком вин та алкогольних напоїв), що включають PDO і PGI, а також 46 зареєстрованих видів продуктів TSG, які задовольняють вимогам відповідності й традиційній практиці їх виробництва. Згідно з Регламентом Ради ЄС №2081/92, ст. 2 (2) відмінностями між PDO (захищене зазначення походження товару) і PGI (захищене географічне зазначення) є такі:

□ зазначення походження означає назву регіону, конкретного місця або у виняткових випадках країни, що застосовується для того, щоб описати сільськогосподарський або харчовий продукт: який походить із цього регіону, конкретного місця або країни і якість або характеристики якого головним чином або виключно зумовлені конкретним географічним середовищем з властивим йому природними або людськими чинниками, і виробництво, переробка й підготовка якого здійснюється в зазначеному географічному місці;

□ географічне зазначення означає назву регіону, конкретного місця або у виняткових випадках країни, що застосовується для того, щоб описати сільськогосподарський або харчовий продукт: який походить з цього регіону, конкретного місця або країни і який має особливу якість, репутацію або інші характеристики, які можуть бути пов'язані з цим географічним походженням, і виробництво і / або переробка і / або підготовка якого здійснюється в зазначеному географічному районі.

Практична відмінність між наведеними захищеними зазначеннями полягає у тому, що в першому випадку (PDO) всі показники якості продукції, її виробництва, обробки, пакування, розливу, маркування, розміщення потужностей, а в кінцевому підсумку й робочі місця, тобто зайнятість населення, чітко пов'язані із конкретною територією, і тому це позитивно впливає на її розвиток. У другому ж випадку (PGI), якщо можливості конкретної територіальної одиниці щодо виробництва необхідної кількості сировини (це стосується лише живих тварин, м'яса, молока) обмежені, то вона може надходити з інших регіонів за умови, що будуть дотримані вимоги її вирощування та є контролюючі органи, які забезпечують дотримання цих умов. Не виключається і перенесення виробництва за межі титульної території, але за умови гарантування дотримання всіх його умов.

Узагальнення практики країн-членів Євросоюзу свідчить про те, що зареєстровані географічні зазначення PDO та/або PGI виступають ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності продукції на продовольчих ринках. Але до визнання їх в ЄС географічні зазначення походження мають бути визнані в країні походження. Для цього необхідно довести їх традиційний характер, репутацію та простежуваність (незмінність) технологій за певний період часу. За оцінками європейських експертів, від цього виграють кілька груп продовольчої продукції, зокрема [6]:

- сир, олія, молочна продукція і т.п.;
- м'ясо, шинка, яйця, мед і т.п.;
- маслинова олія, маргарин, ефірні олії і т.п.;
- вино, алкоголь, пиво і т.п.;
- фрукти, маслини, овочі, зернові культури і т.п.;
- риба, молюски, ракоподібні і т.п.;
- хліб, печиво, кекси, бісквіти і т.п.

Про ефективність застосування цього інструменту підвищення конкурентоспроможності на теренах Євросоюзу свідчать наступні факти:

- у 2014 році було зареєстровано 4069 географічних зазначень (GI);
- обсяг реалізації продукції із GI становив 54,3 млрд євро у 2010 році, що на 12% більше, ніж у 2005;
- у 2010 році експорт GI-продукції за межі ЄС-27 становив 15%;
- прибуток від продажу GI-продукції в ЄС-27 у 2,23 раза перевищував прибуток від реалізації продукції без GI;
- зростає число країн, які визнають GI-продукцію: 1995 рік – 30, 2010 – понад 160, включаючи Бразилію, Індію, Китай, Росію та ін.

У ЄС із 90-х років активно запроваджувалася географічна ідентифікація сільськогосподарської та харчової продукції, що зумовило розширення кола виробників, які цим скористалися. Значний пріоритет найменувань продуктів викликав необхідність прискіпливого ставлення до процедури реєстрації GI щодо кожного пункту вимог: для унеможливлення дублювання нових імен з традиційними, недопущення надання захищеного GI продуктам, що не відповідають встановленим вимогам, тощо.

Розкриємо сутність вимог щодо кожного пункту реєстрації зазначення походження PDO на прикладі Франції [7]. Це пояснюється тим, що із 65 тис. виробників вина 49 тис. (75%) залучено до системи «Якісна продукція», і це становить 10% від загального числа виробників країни. У винному секторі 432 продукти зареєстровано як GI, а ще 215 інших продуктів зареєстровані в системах AOP/IGP/STG. Загальний оборот продукції із захищеними зазначеннями (GI) становить понад 25 млрд франків.

1. Назву захищеного походження **PDO** (регіон, конкретне місце тощо) можна використати, щоб описати сільськогосподарські або харчові продукти за умови одночасного дотримання трьох кумулятивних умов:

- продукт повинен походити з цієї географічної області;
- якість або ж характеристики продукту мають бути в основному або виключно залежати від специфічності та унікальності поєднання кліматичних, геофізичних, хімічних й інших компонентів довкілля (тобто географічного середовища) з властивими йому природними і людськими чинниками;
- виробництво, переробка і приготування продукту має місце в певній географічній області.

Для **PGI** відрізняється умова за пунктом **в) виробництво і / або переробка і / або приготування має місце в певній географічній області.**

- Вимоги щодо імені **PDO** обмежуються такими винятками:
 - термін вважається родовим;
 - конфліктує з іменами різних сортів рослин і породами тварин;

в) вже використовується як торгова марка;
г) дублює імена повністю або частково, що вже використовуються в країні походження, ЄС або у світі.

3. Вимоги стосовно претендента:

а) претендент – організація, що представляє спільноту зацікавлених сторін; лише група має право звернутися за реєстрацією;

б) група – це будь-яка асоціація незалежно від її організаційно-правової форми, утворена переважно з виробників та посередників, які пов'язані з тим же продуктом;
в) у випадку, коли ім'я означає трансгеографічну область або традиційне ім'я з'єдналося з географічною областю, що межує із основною, то декілька груп можуть подавати одну заявку для спільного застосування імені.

4. Процедури для отримання захищеного ГЗ (GI) встановлені Регламентом ЄС № 1151/2012 «Про визначення, опис, презентації, маркування та охорону географічних зазначень» (ст. 4, 5, 6, 7 - вимоги до заяви про реєстрацію, процедура реєстрації і оскарження реєстрації зазначень походження і географічних зазначень походження товару), зокрема:

НА РІВНІ ГРУПИ (ПРЕТЕНДЕНТА): ДОДАТКИ

специфікація продукту визначається групою, що подає заявку, і повинна включати:

- а) ім'я продукту;
 - б) опис сільськогосподарського або харчових продуктів, у тому числі сировина, матеріали;
 - в) визначення географічної області;
 - г) докази того, що продукт походить від певної географічної області;
 - д) опис методу отримання продукту;
 - е) деталі встановлення зв'язку між продуктом і географічним середовищем (довкіллям);
 - є) найменування та адреса влади або органів контролю за дотриманням специфікації продукту;
 - ж) специфічне правило маркування;
- підготовка та відправка запиту стосовно GI відповідальним органам національної влади в країнах-учасниках ЄС. Вона включає:
- а) ім'я і адреси групи претендентів;
 - б) специфікацію продукту;
 - в) єдиний документ, що розкриває наступне:
 - головні пункти специфікації: ім'я, опис продукту, в тому числі те, де продукують, специфічні правила з приводу упаковки і маркування, коротке визначення географічної області;
 - опис зв'язку між продуктом і географічним довіллям або географічним походженням, у тому числі те, де продукують, конкретні елементи опису продукту або виробничого методу, що підтверджує посилання.

НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (ПЕРЕВІРКА І ПРОЦЕДУРА ОСКАРЖЕННЯ):

перевірка: країна-учасник повинна забезпечити додатки необхідними засобами для перевірки необхідності й відповідності передбаченим законом вимогам;

національна процедура оскарження: країна-учасник ініціює національну процедуру заперечення, що включає: адекватну публікацію заявки; необхідні умови протягом певного періоду, протягом якого будь-яка фізична або юридична особа, що має законний інтерес, створена або проживає на його території, може подати заперечення проти застосування (у Франції, наприклад, два місяці); при відсутності заперечень та виконанні вимог правил регулювання країна-учасник приймає позитивне рішення; при наявності заперечень країна-учасник

розглядає допустимість заперечення і вирішує відхилити або прийняти заявку;

публікація позитивного рішення: специфікації мають бути опублікованими і повинні бути електронний доступ до специфікацій.

НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (ЗАЯВКА НА РЕЄСТРАЦІЮ):

відправити заявку в Європейську комісію. Заявка включає: ім'я та адресу групи заявників; єдиний документ; заяву країни-члена, враховуючи, що подання групи і пропозиції на позитивне рішення відповідають умовам та положенням, прийнятими для його реалізації; довідкове видання специфікації.

НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНІ (ЕКСПЕРТИЗА ЗАЯВКИ НА РЕЄСТРАЦІЮ):

не пізніше 6 місяців; кожен місяць оприлюднює список імен, що подали заявки для Реєстраційної програми, а також дати їх подання:

а) якщо Комісія вважає, що умови Правил реєстрації дотримані, то в Офіційному журналі Європейського Союзу (OJEU) публікується єдиний документ і посилання на публікацію специфікації продукції;

б) коли ж умови Правил реєстрації не дотримані, то Комісія приймає рішення про відхилення заявки по реалізації актів після рішення відповідного комітету (Комітет політики якості згідно з Регламентом 1151/2012).

НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНІ (ЄВРОПЕЙСЬКА ПРОЦЕДУРА ОПРОТЕСТУВАННЯ):

не пізніше трьох місяців від дати публікації в Офіційному Журналі Євросоюзу (OJEU) є можливість подачі в Європейську комісію заперечення проти реєстрації продукту. Його мають право подавати:

- державний орган країни-члена ЄС або третьої країни;
- будь-яка фізична або юридична особа країни-члена або третьої країни, яка має до цього законний інтерес;
- заперечення надає державний орган країни-члена або фізичні та/або юридичні особи третьої країни безпосередньо в Комісію або ж через державний орган третьої країни;
- опротестування повинне містити декларацію про те, що конкретний Додаток порушує умови, викладенні в Положенні про реєстрацію.

У випадку, коли опротестування надійшло до Комісії, необхідно протягом двох місяців перевірити аргументованість таких тверджень опонентів, а потім:

- якщо ніяке заперечення не зроблене або заперечення неприпустиме, то заявка реєструється і публікується в OJEU.
- якщо заперечення аргументоване, то Комісія запрошує зацікавлені сторони до проведення відповідних консультацій і досягнення згоди не пізніше трьох місяців. Водночас у будь-який момент проведення консультацій на прохання Заявника (опонента) Комісія може продовжити її термін ще максимум на три місяці. Про досягнення згоди інформується Комісія, яка потім здійснює реєстрацію заявки та її публікацію;

якщо згоди не буде досягнуто, то Комісія приймає рішення про реєстрацію або відхилення заявки на основі рішень, які виносять відповідні комітети з питань продуктам; ці рішення повинні враховувати традиції справедливої практики та вірогідність (можливість) плутанини;

документи, що надсилаються Європейській комісії включно із третіх країн, мають бути на одній із державних мов інституцій ЄС або ж супроводжуються сертифікованим перекладом на одній із тих мов.

ЗАГАЛЬНА ПРОЦЕДУРА

(ПОПЕРЕДНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ ТА ОЗНАЙОМЛЕННЯ):

□ **DOOR** ("Database of Origin and Registration"): База даних Походження і Реєстрації, яка включає імена продуктів для харчових продуктів, зареєстрованих як PDO, PGI (чи TSG), а також імена, для яких реєстрація була застосована. Сайт: <http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html?locale=en>

□ **E-BACCHUS**: База даних на географічні зазначення, які захищені в ЄС, для вин, що походять від країн-учасників і третіх країн. Сайт: <http://ec.europa.eu/agriculture/markets/wine/e-bacchus/index.cfm?&language=EN>

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ ТА ПОДАВАННЯ ЗАЯВКИ УКРАЇНИ НА РЕЄСТРАЦІЮ ГЗ ПОХОДЖЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ.

Ратифікація Угоди про асоціацію Україна-ЄС сприяла стабілізації позицій АПК на ринках ЄС. Однак загострились проблеми гарантування безпечності та якості продукції, підвищення її конкурентоспроможності в «єдиному нормативному просторі» Європи. Її вирішення вбачається на основі: а) запровадження державного ринкового нагляду; б) правового захисту географічного маркування української продукції згідно з європейською моделлю. Для першого напрямку: формування нормативно-правової бази згідно з європейською моделлю на стадії завершення та поетапно її впровадження на практиці; другий напрям має виключно національний формат і не відповідає європейським вимогам і практиці.

Ratification of the EU-UKRAINE Association Agreement contributed to stabilizing of AIC positions on the EU markets. However the problems of guaranteeing of safety and quality of products, increase of its competitiveness became acute in «single normative space» of Europe. Its decision is seen on the basis of: a) establishment of state market supervision; b) legal defence of the geographical marking of Ukrainian products in compliance with European model. For the first direction: forming of regulatory and legal framework according to European model on the stage of completion and its stage-by-stage introduction in practice; the second has exceptionally national format and does not meet European requirements and experience.

ВІДМІННОСТІ У СФЕРІ ГЕОГРАФІЧНОГО МАРКУВАННЯ УКРАЇНИ ТА ЄС НАСТУПНІ:

а) вітчизняна нормативно-правова база передбачає надання права на реєстрацію географічних вказівок походження товарів в індивідуальному і колективному порядку, а європейська – тільки колективним організаціям (асоціаціям виробників і посередників). Останнє більш прийнятне, оскільки закріплює колективне право на ГЗ конкретної зони і тим унеможливорює спекуляції індивідуальних власників цим об'єктом промислової власності та спонукає усіх суб'єктів продовольчого ланцюга до об'єднання і злагоджених дій;

б) одна із суттєвих вимог при реєстрації географічної вказівки походження товарів – визначення періоду простежуваності (незмінності, традиційності) технологій вирощування аграрної сировини та її перероблення: в Україні закріплено 5 років (для вина), в ЄС – 30 років, а в РФ пропонується встановити 50 років;

в) вітчизняні характеристики товару надзвичайно спрощені (відсутні критерії опису товарів та процедури підтвердження їх відповідності тим характеристикам, які для них встановлені) порівняно із ст. 4 Регламенту Ради ЄС №510/2006 (детальний опис характеристик продукту, технології і стадій виробничого процесу, пакування та маркування, зв'язку між якістьями і географічним середовищем, між особливими властивостями і географічним походженням). Це важлива причина того, що жодне ГЗ походження вітчизняних товарів, які пройшли національну процедуру та зареєстровані в ДП «Український інститут промислової власності», нині не зможе реалізувати відповідні процедури в Європейській комісії;

г) обмежена вітчизняна практика застосування та правового захисту захищених ГЗ походження товарів фактично унеможливила пошуки інструментів їх подальшого зміцнення на відміну від європейської. В ЄС із цією метою апробовано широкий спектр засобів і заходів, зокрема: сертифікація технологій і вироблених продуктів на відповідність вимогам чинних стандартів, запровадження виробниками контролю (само- та внутрішній контроль, органами сертифікації) за дотриманням встановлених характеристик продукції, що реалізується на ринках, широкий спектр покарань тих виробників, які не мають права використовувати захищені ГЗ для власної продукції (включаючи тривалі судові процеси за неправомірне використання поширених ГЗ), проведення інформаційних компаній, гастрономічних фестивалів та інших заходів з метою популяризації продуктів із захищеними ГЗ та підвищення їх конкурентоспроможності тощо.

Про достатньо прискіпливий характер легалізації географічних вказівок у Євросоюзі свідчить досвід Болгарії. Її прийняли в ЄС у 2007 році, національну реєстрацію PGI «Gornooryahovskі sudzhuk» (м'ясний продукт) пройшов у Міністерстві сільськогосподарства і продовольства у 2008. Опісля було подано заяву до Європейської комісії, яка пройшла відповідну процедуру і була схвалена в ЄС: публікація в Офіційному Журналі (OJEU) у грудні 2011 року. Ще приклад: після національної процедури реєстрації PGI «Bulgarsko rozovo maslo» в 2012 було надіслано заяву до ЄС для перевірки та можливого схвалення. Додаток для опротестування опубліковано в OJEU 25.04.2014, і через три місяці у випадку відсутності заперечень країн – членів Євросоюзу або третіх країн цей продукт як PGI буде офіційно легалізовано в ЄС [8]. Цим актом гарантується захист інтелектуальної власності на території ЄС.

Отже, постає логічне запитання: наскільки вітчизняні виробники агропродовольчої продукції потенційно спроможні до організації та проведення її географічної ідентифікації та/або що необхідно для цього попередньо зробити. При цьому необхідно мати на увазі, що за останні тридцять років в Україні відбулися різнопланові процеси й трансформації, зокрема: в 1985-1991 роках – «антиалкогольна компанія», в 1990-х і пізніше – роздержавлення державної та розпаювання колективної власності зі зміною їх форм, а також організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі економіки. Це спровокувало негативні наслідки та процеси: руйнація матеріально-технічної бази господарств, консервація технологічної відсталості сільськогосподарських і переробно-харчових підприємств, розрив економічних і технологічних зв'язків між ними. Великі зрушення і втрати в сільській місцевості – результати кардинальних змін у соціальній структурі й життєвих цінностях сільських жителів, їх включення в міграційні процеси. Унаслідок міграції молоді порушувалася спадкоємність поколінь та розривалися трудові династії у багатьох сім'ях, що супроводжувалося втратою кваліфікації, професійних навичок і секретів вирощування сільськогосподарської продукції, а також виготовлення харчової продукції з використанням народних традицій і методів та місцевих технологій, використання дикорослих плодів і рослин, що ростуть в екологічно чистому середовищі, коріння та продуктів їх сублімації. Але, як свідчать дослідження, у низці регіонів ще збереглися необхідні передумови для розвитку виробництва з географічними вказівками.

За великим рахунком, уцілили як окремі сектори економічної діяльності, так і суб'єкти господарювання, а також сільські території, де збереглися традиційні технології та місцеві продукти і працівники, що їх виробляють. Серед них: догляд за виноградниками на гірських схилах і терасах та виробництво вина; вирощування органічної продукції сертифікованими господарствами; утримання худоби на природних пасовищах та виробництво екологічно чистих продуктів (молочні, м'ясо-ковбасні, дитячого і дієтичного харчування); збір дикорослої сировини й плодів в екологічно чистих місцевостях та виробництво фіточаїв, сушеної і консервованої продукції; випуск алкогольних напоїв на основі місцевих рецептур

з додаванням природних компонентів; зелений, гастрономічний, винний, екологічний, етнографічний туризм тощо. Є місцева продукція, зокрема: ялтинська солодка цибуля, херсонський кавун, рахівська бринза, фруктовий джем з Донешти, колотуха, малай комаровецький, сир «Селиський» (хліб, ковбаса); продукція промислового значення: полтавський хлібний квас, торт «Київський». Проведені опитування засвідчили, що 28% місцевих продуктів поширені на території України, 17% виробників готові зареєструвати ГЗ походження продукції, але про переваги запровадження цього інструменту поінформована незначна їх кількість [9].

Є потенціал і у винному секторі: фахівці виділили 52 господарства з обсягом виробництва до 333,3 тис. дал вина, які отримали ліцензію на оптову торгівлю в Україні. Після відповідної підготовки вони зможуть запровадити географічне маркування власної продукції [10].

Отже, розвиток в Україні географічного маркування агропродовольчої продукції та захисту їх найменувань на теренах ЄС у перспективі вбачається на основі реалізації низки послідовних кроків, тобто наступного алгоритму:

а) вітчизняну законодавчо-нормативну базу у сфері географічних зазначень та їх правового захисту необхідно гармонізувати із законодавством та практикою країн – членів ЄС у цій сфері;

б) за участю місцевих виробників, органів місцевої влади, представників галузевих структур створити громадське об'єднання (асоціацію), що спроможне та зацікавлене ідентифікувати себе як претендента для подання заявки на реєстрацію ГЗ походження регіональної продукції, а також утворити для цього робочу групу;

в) виявити й проаналізувати місцеві назви традиційної регіональної продукції, обрати найбільш прийнятну з них або ж запропонувати власну;

г) провести демаркацію ареалу поширення виробництва регіональної продукції та зафіксувати його на картографічних матеріалах;

д) розробити специфікацію на продукцію, описати технологію та етапи виробництва, систематизувати основні характеристики, розкрити зв'язок між її споживчими властивостями та місцевими природними й етнічними чинниками цієї території з урахуванням європейського досвіду. Розробити процедури підтвердження відповідності продукції характеристикам, які встановлені та закріплені для неї в специфікації, та/або залучати для цього установи державного ринкового нагляду, впроваджувати системи управління безпечністю, якістю, екологічного управління;

е) подати заявку на реєстрацію географічного зазначення походження продукції до Державної служби інтелектуальної власності України та забезпечити її державну реєстрацію;

є) після національної процедури оформити необхідні супровідні документи (додатки) та подати заявку на реєстрацію продукту до Європейської комісії.

Після легалізації географічного маркування продукції активне просування її до споживачів пов'язане з проведенням рекламних компаній, виставкових і ярмаркових заходів у країнах – членах ЄС із метою промоції особливостей виробництва та унікальності споживчих властивостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Угоди про асоціацію України з ЄС. Додаток XXII-С. Географічні зазначення сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, згадані у статті 202(3) цієї Угоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=5...

2. Семінар TAIEX з питань вивчення європейського досвіду щодо впровадження оцінки сільськогосподарської продукції за географічним походженням/Державна установа «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroosvita.com/.

3. Розвиток законодавства у сфері охорони географічних зазначень /Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/4495>.

4. Оформлення документів на отримання охоронних документів на: ЗАЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.pu.if.ua%2Finst%2Fndc%2Fintelect%2Fname.html>.

5. Система оцінки якості сільськогосподарської продукції за допомогою маркування географічного походження. Сайт Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Доступний з: www.kyiv-obl.gov.ua/.

6. Alberto Ribeiro de Almeida. EU Legal acts – PDO, PGI and TSG// TAIEX-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroosvita.com/.

7. Emilie Lebrasseur. EU legislation requirements and procedures for obtaining geographical indication for agricultural products// TAIEX-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroosvita.com/.

8. Ivanka Statkova. Experience of Bulgaria in introducing PDO/PGI/TSG//TAIEX-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroosvita.com/.

9. Віктор Терес. Огляд потенціалу якісних продуктів харчування із географічним зазначенням та попит на них в Україні. МБФ «Добробут громад (Heifer-Ukraine) // TAIEX-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroosvita.com/.

10. Віктор Костенко. Перспективи впровадження географічних зазначень для України// TAIEX-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agroosvita.com/.

* Дослідження виконано за підтримки НАН України в рамках відомчої НДР «Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України» (0114U001638).

REFERENCES

1. Project of EU-Ukraine Association Agreement. Annex XXII-C. Geographical indications of agricultural products and foodstuffs referred to in Article 202 (3) of this Agreement. Available at: comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=5 [in Ukrainian].

2. TAIEX Seminar on the study of the European experience in implementing evaluation of agricultural products by geographic origin. State Institution "Scientific-methodical center of information-analytical support of higher education institutions", Ahroosvita. Available at: www.agroosvita.com [in Ukrainian].

3. Development of legislation on the protection of geographical indications. The official website of the Ministry of Justice of Ukraine Available at: <http://www.minjust.gov.ua/4495> [in Ukrainian].

4. The paperwork to obtain protection documents for origin indication. Available at: <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fwww.pu.if.ua%2Finst%2Fndc%2Fintelect%2Fname.html> [in Ukrainian].

5. System of agricultural products quality evaluation through labeling of geographic origin. Website of Kyiv Regional State Administration. Available at: www.kyiv-obl.gov.ua [in Ukrainian].

6. Alberto Ribeiro de Almeida. EU Legal acts – PDO, PGI and TSG. TAIEX-2. Available at: www.agroosvita.com [in Ukrainian].

7. Emilie Lebrasseur. EU legislation requirements and procedures for obtaining geographical indication for agricultural products. TAIEX-1. Available at: www.agroosvita.com [in Ukrainian].

8. Ivanka Statkova. Experience of Bulgaria in introducing PDO/PGI/TSG//TAIEX-2. Available at: www.agroosvita.com [in Ukrainian].

9. Viktor Teres. Ohlyad potentsialu yakisnykh produktiv kharchuvannya iz heohrafichnym zaznachenням ta popyt na nykh v Ukraini [Review of potential of quality food with geographical indication and the demand for them in Ukraine]. International charitable fund "Dobrobut hroma" (Heifer-Ukraine), TAIEX-2. Available at: www.agroosvita.com [in Ukrainian].

10. Viktor Kostenko. Perspektyvy vprovadzhennya heohrafichnykh zaznachen' dlya Ukrainy [Prospects for the introduction of geographical indications for Ukraine]. TAIEX-1. Available at: www.agroosvita.com [in Ukrainian].